

Եզակի փորձ. հրադադարի ինֆնակարգավորվող գիծ

Օկսանա Անտոնենկո

**Օկսանա Անտոնենկոն Լոնդոնի
Ռազմավարական
հետազոտությունների միջազգային
ինստիտուտի Ռուսաստանի և
Եվրասիայի ծրագրերի ղեկավարն է:**

Արբեջանը և դե ֆակտո հայկական վերահսկողության սակ զսնվող Լեռնային Ղարաբաղը բաժանող հրադադարի կամ շփման գիծը (ՇԳ) հակամարտող երկրների կողմից թափանցելու է ավելի քան մեկ սասնամակ՝ առանց միջազգային խաղաղադադարի կամ մոնիթորինգի մշակված ուժերի մասնակցության: Հրադադարի գծի այս ինֆնակարգավորվող բնույթը դարաբայան հակամարտության յուրահասկությունն է: Այլ հակամարտություններում, ինչպիսիք են Քաշմիրն ու Կիդրսը, որոնց դարազայան դեռևս չի հաջողվել հասնել ֆաղափական կարգավորման, մի երրորդ ուժ (մշակված դեմոկրատիա՝ ՄԱԿ-ը) հսկում, իսկ որոշ դեմոկրատիա տարադրում է հրադադարի թափանցումը: Նախկին խորհրդային Միության սարածին ռուսական, վրացական և հյուսիսօսական ստորաբաժանումներից կազմված համատեղ խաղաղադադար ուժը հսկում է հրադադարը Հարավային Օսիայում: Թե՛ Աբխազիայում և թե՛ Մերձդնեստրում ռուսական խաղաղադադարները գործում են Անկախ ղեկավարությունների համագործակցության (ԱՊՀ) մանդատի ներքո:

Հրադադարի սահմանափակ թվով խախտումները, դժբախտ դասահարների փոքրաթիվ քանակը (մոտ 200 զոհ և վիրավոր) և որևէ ակտիվ ռազմական գործողության բացակայությունը վկայում են այս ինֆնակարգավորվող համակարգի աննախադեպ հաջողության մասին: Որոշ փորձագետների կարծիքով, հրադադարը թափանցելու է շնորհիվ կողմերի միջև առկա ռազմական հավասարակշռության, որի թայմանումներում կողմերից որևէ մեկի հաղթանակը երաշխավորված չէ, եթե զինված հակամարտությունը վերսկսվի: Այնուամենայնիվ, դժվար է ասել, թե երկարաժամկետ առումով որմանով այս համակարգը կայուն և արդյունավետ կզգնվի, եթե հակամարտության ֆաղափական կարգավորման ուղղությամբ առաջընթաց չարձանագրվի:

Հայաստանի և Արբեջանի միջև հրադադարի համաձայնությունը, որի նախագիծը տարաբանվել էր ԱՊՀ Միջխորհրդարանական համաժողովի, Ղրղզստանի Հանրապետության խորհրդարանի և Ռուսաստանի Դաշնային խորհրդի ու Արսախի գործերի նախարարության նախաձեռնությամբ, ձեռք բերվեց Ռուսաստանի միջնորդությամբ և ուժի մեջ մտավ 1994 թվականի մայիսի 11-12-ի կեսգիշերին: Այսուհանդերձ, միջնորդները և հակամարտության կողմերը չկարողացան համաձայնության գալ խաղաղադադարի ուժերի սեղակայման հարցի շուրջ. գլխավոր խոչընդոտը դրանց կազմությունն էր: Արբեջանական կողմը մերժեց այդ խաղաղադադարի ուժերի կազմում Ռուսաստանի որևէ մասնակցությունը, մինչդեռ Եվրոպայի անվտանգության և համագործակցության խորհրդա-

ժողովը (ԵԱՀԽ, ադա՝ ԵԱՀԿ՝ Եվրոպայի անվտանգության և համագործակցության կազմակերպություն) բազմազգ խաղաղադատական ուժեր կազմավորելու որևէ մեխանիզմ չունեն: Ամեն դեպքում, այդ ժամանակ արևմտյան սերունդների զորքերը զբաղված էին Բոսնիայով:

1994 թվականի դեկտեմբերի 5-6-ին Բուդապեշտում կայացած ԵԱՀԽ գագաթաժողովի ընթացքում ձեռք բերվեց սկզբունքային համաձայնություն Լեռնային Ղարաբաղ բազմազգ խաղաղադատական ուժեր ուղարկելու վերաբերյալ: ԵԱՀԽ-ի նախաձեռնության համաձայն՝ այս ուժերը ղեկավարվում է կազմված լինելով 3,000 զինվորներից, ընդ որում յուրաքանչյուր երկրի մասնակցություն չղեկավարվող 30 սոկոսը: Բուդապեշտի գագաթաժողովից հետո ԵԱՀԽ-ն հիմնեց Բարձր մակարդակի լուծարման խումբ (ԲՄՊԽ), որի առաքելությունը ԵԱՀԿ-ի խաղաղադատական ուժերի սեղակայման վերաբերյալ առաջարկություններ ներկայացնելն էր: Միևնույն ժամանակ, ըստ ԲՄՊԽ-ի մեկնած փաստաթղթի, խաղաղադատական սեղակայումն ուղղակիորեն կախված էր ֆաղափական կարգավորման գործընթացի հաջող իրականացումից: Այսպիսով, առանց հակամարտության ֆաղափական կարգավորման ուղղությամբ արձանագրած առաջընթացի որևէ խաղաղադատական ուժ չէր կարող սեղակայվել:

Մեծական հիմունքներով սեղակայված ուժի բացակայության դրամաներում ԵԱՀԿ-ի դիսորդներն իրականացնում են Եվրոպական գծի մոնիթորինգ՝ դարբերական այցելությունների միջոցով: Այս այցելությունները հայտարարվում են նախադեպ և ընդգրկում են առանձին սուբյեկտներ Եվրոպական գծի թե՛ հայկական, թե՛ ադրբեջանական կողմ: Անցյալում՝ չեզոք գոտու կամ միջանցիկ ակամազերծումից հետո, դիսորդները կասարում էին նաև Եվրոպական գծի խորհրդանշական հասումներ: Սակայն այս հասումները դարձրեցվեցին այն դասակարգից հետո, երբ մի ական դարձեց: Այս համակարգը չի նախատեսում դիսորդների մեծական ներկայություն, ոչ էլ փորձում է կողմերին հանկարծակիի բերել: Այն նաև չի ներառում վստահության ստեղծման որևէ միջոց՝ Եվրոպական գծի հակառակ կողմերում զսնվող զինուժերի միջև, որոնց կողմից ռազմական ուժի կիրառումը ֆաղափական կարգավորման բացակայության դրամաներում որևէ կերպ չի կանոնակարգվում: Արդյունքում, թե՛ Լեռնային Ղարաբաղի *դե ֆակտո* իշխանությունները, թե՛ Ադրբեջանի կառավարությունը Եվրոպական գծի երկայնքով ստիպված են դադարեցնել զգալի ռազմական ներկայություն, ինչպես նաև խրամատների ու այլ ամրափակությունների զարգացած ենթակառուցվածքներ: Զննարկվել են մի Եվրոպական լրացուցիչ միջոցներ, ներառյալ՝ հրամանատարների միջև ուղղակի հաղորդակցման կամ «թեժ գծի» ստեղծման հնարավորությունը, համաձայնակային իրավիճակի վերահսկման հարցում երկկողմանի Եվրոպական համագործակցությունը և ոչ ռազմավարական ակամային դաշտերի մասին սեղեկագրության փոխանակումը:

Եթե հակամարտությունը կարգավորվի, ադա կրկին կբարձրացվի խաղաղադատական ուժերի սեղակայման հարցը՝ ԵԱՀԿ-ի որոշման համաձայն: Այս դեպքում խաղաղադատական ուժերի առաքելությունն առավել հավանական է, որ կլինի ոչ թե հակամարտության կողմերի միջև Եվրոպական գծի հսկումը, այլ մարդկանց անվտանգ սեղանաբարձի ադադակումը, մասնակի զինաթափման գործընթացի հսկումը:

մը, վստահության ամրադրմանն ուղղված միջոցների ներդրումը և հնարավոր է՝ փախսականների վերադարձի գործընթացի վերահսկումը: Այնուամենայնիվ, դեռևս դադարեցված են նախկին անհամաձայնությունները, որոնք վերաբերում են ադադա որևէ խաղաղադատական ուժի կազմավորման և դրա ներգրավման կանոններին: Հայկական կողմն աջակցում է ռուսական խաղաղադատական գործառնի սեղակայմանը Եվրոպական գծի երկայնքով, միևնույն Ադրբեջանը հակամարտության ամբողջ գոտում ավելի բազմաֆունկցիոնալ և բազմազգ խաղաղադատական ուժերի սեղակայման կողմնակից է: Այդ ուժերը ղեկավարվում է լինելու Եվրոպական լրացուցիչ լրացուցիչություններով, ներառյալ՝ փախսականների վերադարձին օժանդակելը: Մինչ այդ, ԵԱՀԿ-ի սուբյեկտներն ավելի անակնկալ դարձնելը և կողմերի միջև վստահության վերականգնմանն ուղղված ոչ մեծ միջոցառումների իրականացումը կարող է նույնպես գործող համակարգի արդյունավետության բարձրացմանը: